मारितश्च यतः प्रोक्तमेतदखं त्वयादितिम् ॥
तस्मान्मुने! सुतस्तेऽयं मार्त्तण्डाख्यो भविष्यति ॥
सूर्य्याधिकारश्च विभुर्जगत्येष करिष्यति ।
हनिष्यत्यसुरांश्चाय यज्ञभागहरानरीन् ॥
देवा निशम्येति वचो गगनात् समुपागतम् ।
प्रहर्षमतुलं याता दानवाश्च हतौजसः ॥
ततो युद्धाय देवेयानाजुहाव शतक्रतुः ।
सह देवैर्मुदायुक्तो दानवाश्च तमाययुः ॥
तेषां युद्धमभूद्घोरं देवानामसुरैः सह ।
शस्त्रास्त्रदीप्तिसन्दीप्तसमस्तभुवनान्तरम् ॥
तस्मिन् युद्धे भगवता मार्त्तण्डेन निरीक्षिताः ।
तेजसा दह्यमानास्तु भस्मीभूता महासुराः ॥
ततः प्रहर्षमतुलं प्रापुः सर्व्वे दिवौकसः ॥
तुष्टुवुस्तेजसां योनिं मार्त्तण्डमदितिन्तथा ॥
स्वाधिकारं ततः प्रापुर्यज्ञभागांश्च पूर्व्ववत् ।
भगवानपि मार्त्तण्डः स्वाधिकारमथाकरोत् ॥
कदम्बपुष्पवङ्गाखानघश्चोर्द्ध्वं रश्मिभिः ।
वृत्तोऽपिषडसद्वप्रो दध्रे नातिस्फुटं वपुः ॥"
इति मार्कण्डेयपुराणे सूर्य्यमाहात्म्ये मार्त्तण्डोत्पत्तिनामाध्यायः ॥

मार्त्तण्डवल्लभा, स्त्री, (मार्त्तण्डस्य वल्लभा प्रिया। यद्वा, मार्त्तण्डो वल्लभः प्रियोऽस्याः।) आदित्यभक्ता। इति राजनिर्घण्टः ॥ सूर्य्यपत्नी च ॥

मार्त्तिकः, पुं, (मृत्तिकाया विकार इति। मृत्तिका + "तस्य विकारः।" ४। ३। १३४। इति ठक्।) शरावः। इति शब्दरत्नावली ॥ मृत्तिकानिर्म्मिते, त्रि ॥

मार्द्दङ्गं, क्ली, (मृत् अङ्गमस्य। ततः स्वार्थे अण्।) पत्तनम्। इति हारावली ॥ (मृदङ्गवादनं शिल्पमस्येति। अण्।) मृदङ्गवादके, त्रि ॥

मार्द्दङ्गिकः, त्रि, (मृदङ्गवादनं शिल्पमस्य। मृदङ्ग + "शिल्पम्।" ४। ४। ५५। इति ठक्।) मृदङ्गवादकः। तत्पर्य्यायः। मौरजिकः २। इत्यमरः। २।१०।१३ ॥ सार्द्धिकः ३ औद्धिकः ४। इति शब्दरत्नावली ॥ (यथा, रामायणे। २। ६१। ४६।
"विस्वा मार्द्दङ्गिका आसंश्छम्याघाहा विभीतकाः।
अश्वत्था नर्त्तकाश्चासन् भरद्वाजस्य तेजसा ॥")

मार्द्दवं, क्ली, (मृदोर्भाव इति। मृदु + "पृथ्वादिभ्य इमनिज् वा।" ५।१।१२२। इत्यत्र। "वावचनमगादेः समावेशार्थम्।" इति काशिकोक्तेरण्।) परदुःखप्रदर्शनात् पीड़ाबुद्धिः। मृदुता। यथा,—
"मार्द्दवं कोमलस्यापि संस्पर्शासहतोच्यते।
उत्तमं मध्यमं प्रोक्तं कनिष्ठञ्चेति तत्त्रिधा ॥"
उत्तमं यथा,—
"अभिनवमालिकामियं साग्रथनवर्त्तशिराधिका विशिष्टे।
न कुसुमपटलं दरापि जज्ञौ तदनुभवात्तनुरेव सन्नगासीत् ॥"
मध्यमं यथा,—
"चित्रं धनिष्ठे तनुवाससोऽपि
चीनस्य पीनस्तनि! सङ्गमेन।
लिप्तेन तल्लोहितचन्दनेन
मूर्च्छिर्द्दिदूना सखि! लोहितासीत् ॥"
कनिष्ठं यथा,—
"रससुधाकरे आमोदमामोदनमादधानं निलीननीलालकचञ्चरीकम्।
चञ्चेन पद्मासुखपद्ममासीत्
लिषा रवेः कोमलयापि ताम्रम् ॥"
इत्युज्ज्वलनीलमणिः ॥
(अकाठिन्यम्। यथा, रघौ। ८। ४३।
"विललाप सवाष्पगद्गदं
सहजामप्यपहाय धीरताम्।
अभितप्तमयोऽपि मार्द्दवं
भजते कैव कथा शरीरिषु ॥")

मार्द्दवः, पुं, (मार्द्दवं मृदुत्वमस्यास्तीति। मार्द्दव + अर्श आद्यच्।) वर्णसङ्करजातिविशेषः।
"माधुको मार्द्दवश्चैव कारुषा हिण्डिकादयः।"
इति जटाधरः ॥

मार्ष्टः, पुं, (मृष्यति क्षमते जनानिति। मृष् + "इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः।" ३। १। १३५। इति कः। मृषः। ततः। स्वार्थे अण्।) नाकोत्तौ श्रेष्ठः। इति हेमचन्द्रः। २। २४ ॥ मारिषशाकः। इत्यमरटीकायां भरतः ॥ (शाकार्थे पर्य्यायो यथा,—
"मारिषो वाष्यको मार्षः श्वेतो रक्तश्च स स्मृतः।"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)

मार्षिकः, पुं, (मार्ष + ठक्।) मारिषशाकः। इति राजनिर्घण्टः ॥

मार्ष्टिः, स्त्री, (मृज् + क्तिन्। "मृजेर्वृद्धिः।" ७। २। ११४। इति वृद्धिश्च।) मार्जनम्। इत्यमरः। २।६। १२१ ॥ तैलमक्षणम्। यथा,
"तैलमक्षं यदङ्गेषु न भवेत् बाहुसङ्गतम्।
सा मार्ष्टिः पृथगभ्यङ्गो मस्तकादौ प्रकीर्त्तितः॥"
इत्याह्निकतत्त्वम् ॥

मालं, क्ली, (माति मानहेतुर्भवतीति। मा + "मृजेन्नाग्यवजेर्यादि।" उणा० २। २८। इति रण्। पृषोदरादित्वान्नस्य लत्वम्।) क्षेत्रम्। इति मेदिनी ॥ ले, ४५। (यथा, मेघदूते। १६।
"सद्यः सीरोत्कषणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालं
किञ्चित्पश्चाद् व्रज लघुगतिर्भूय एवोत्तरेण ॥")
कपटम्। वनम्। इति हेमचन्द्रः ॥ (हरितालम्। यथा,—
"हरितालं तालमालं मालं शैलूषभूषणम्।
पिञ्जकं रोमहरणं तालकं पातमित्यपि ॥"
इति वैद्यकरसेन्द्रसारसंग्रहे जारणमारणाद्यधिकारे।)

मालः, पुं, (मातीति। मा + रन्। रस्य लत्वम्।) जातिविशेषः। इति मेदिनी ॥ ले, ४५। स च म्लेच्छजातिः। यथा,— [जातयः॥"
"माला भिल्लाः किराताश्च सर्व्वेऽपि म्लेच्छ-
(यथा, महाभारते। ६। ९। ३६।
"तत्रेमे कुरुपाञ्चालाः शाल्वा मात्स्यजाङ्गलाः।
शूरसेनाः पुलिन्दाश्च योधा मालास्तथैव च ॥")
जनः। इति च हेमचन्द्रः। ३। ५६८ ॥ देशविशेषः। स च मेदिनीपुरप्रदेशे मालभूमित्वेन ख्यातः। विष्णुः। यथा,—
'मां लक्ष्मीं लातीति मालो विष्णुः तं अतति मालती।'
इति मालतीशब्दटीकायां भरतः ॥

मालकं, क्ली, (मलते धारयति शोभामिति। मलधारणे + ण्वुल्।) स्थलपद्मम्। इति जटाधरः ॥

मालकः, पुं, (मलते धारयत्युग्रवीर्य्यं रोगनाशने इति। मलधारणे + ण्वुल्।) निम्बवृक्षः। इत्यमरः। २। ४। ६२ ॥ (निम्बशब्देऽस्य विवरणं ज्ञातव्यम् ॥)

मालका, स्त्री, (मलते धारयति शोभाम्। मल + ण्वुल्। स्त्रियां टाप्।) माल्यम्। इति शब्दरत्नावली ॥

मालकौशः, पुं, (मालस्य हरेः कोशात् कण्ठान्निर्गत इति। अण्।) रागविशेषः। तस्य नामान्तरं कौशिकः। स च हनूमन्मते षड्रागाणां मध्ये द्वितीयरागः। हरस्य हरेर्वा कण्ठान्निर्गतः। अस्य जातिः सम्पूर्णा तत्र सप्तस्वरक्रमः ष ऋ ग म प ध नि। अस्य ग्रहं षड्जस्वरः। शरदृतौ रात्रिशेषे गानसमयः। रागमालायामस्य स्वरूपम्। पाटलवर्णपुरुषः। नीलपरिच्छदः। यष्टिहस्तः। यौवनमदमत्तः स्त्रीभिः सह हास्यकौतुकान्वितः शुचुमरुकमाल्यगलोऽथवा दृढ़नृसुक्तामाल्यगलः। अस्य रागिण्यः पञ्च यथा। टोड़ी १ गौरी २ गुणकरी ३ खम्भावती ४ कोकभा ५। अस्याष्टौ पुत्रा यथा। मारुः १ मेवाड़ः २ वड़हंसः ३ प्रबलः ४ चन्द्रकः ५ नन्दः ६ भ्रमरः ७ खुखरः ८ अत्र मिश्राङ्गोऽपि पाठः। भरतमते तस्य रागिण्यः पञ्च यथा। गौरी १ दयावती २ देवदाली ३ खम्भावती ४ कोकभा ५। तन्मते अष्टौ पुत्रा यथा। गान्धारः १ शुद्धः २ मकरः ३ चिञ्छनः ४ सहानः ५ शुक्लवल्लभः ६ मालीगौरः ७ कामोदः ८। अष्टपुत्रभार्य्या यथा। धनाश्रीः १ मालश्रीः २ जयतश्रीः ३ सुघोरायी ४ दुर्गा ५ गान्धारी ६ भीमपलाशी ७ कामोदी ८। इति सङ्गीतशास्त्रम् ॥

मालचक्रकं, क्ली, (माला समूहः अस्यामस्त्यस्येति। अर्श आदित्वादच्। स चक्रमिवेति। कन्।) सक्थ्यूरुपर्व्वसन्धिः। इति शब्दचन्द्रिका। मालाइचाकि इति भाषा ॥

मालती, स्त्री, (मलते शोभां धारयतीति। मल् + "शृदृशियजीत्यादि।" उणा० ३। ११०। इत्यत्र "बाहुलकात् मलतेरतच्। गौरादिनिपातनादुपधाया दीर्घत्वम्।" इत्युज्ज्वलदत्तोक्तेः अतच् उपधाया दीर्घत्वम् ङीष् च। मां लक्ष्मीं